

БЛИЗЬКОСХІДНА ПОЛІТИКА АДМІНІСТРАЦІЇ БАРАКА ОБАМИ

***Анотація.** В статті розглядається політика США на Близькому Сході в період президентства Барака Обами та фактори, що вплинули на формування близькосхідного курсу Вашингтону в умовах процесу трансформації регіонального середовища. Основна увага приділена виявленню та дослідженню особливостей близькосхідної політики адміністрації Б. Обами. Проаналізовано чинники, що зумовили трансформацію політики США в цьому регіоні, зокрема в період адміністрації Б. Обами та наслідки, які матиме подальше послаблення позицій США в близькосхідному регіоні. Розглянуто переосмислення американських інтересів та стратегічних пріоритетів США на Близькому Сході в нових глобальних та регіональних геостратегічних реаліях. Акцентовується, що характерною рисою близькосхідної політики Б. Обами став істотний розрив між його риторикою (проголошенням політичних намірів) і практичним втіленням в життя ідей, що декларуються). Охарактеризовано внутрішньополітичні фактори, що впливали на визначення близькосхідної політики адміністрації Б. Обами, зокрема негативне ставлення американців до подальшого залучення військових США в конфлікти на Близькому Сході. Визначено, що для близькосхідної політики адміністрації Б. Обами був характерний переважно прагматичний реактивний підхід, який передбачав ситуаційні відповіді на виклики, що поставали перед США.*

***Ключові слова:** США, Близький Схід, адміністрація Б. Обами.*

Кінець президентства Б. Обами позначений явищем, яке західні політологи характеризують «залишенням Сполученими Штатами Близького Сходу»[3, с. 181], «закінченням американського моменту» [5] тощо. Показово, що шостий номер впливового часопису «Foreign Affairs» за 2015 рік вийшов під красномовною назвою «Постамериканський Близький Схід». Постають закономірні питання: чи дійсно відбувається процес «залишення» Сполученими Штатами Близького Сходу чи має місце лише суттєва зміна близькосхідного курсу Вашингтону? Які чинники зумовили трансформацію політики США в цьому регіоні, зокрема в період адміністрації Б.Обами? І, відповідно, які ймовірні наслідки матиме подальше послаблення позицій США в близькосхідному регіоні?

Мета статті – дослідити особливості близькосхідної політики адміністрації Б.Обами в умовах процесу трансформації регіонального середовища.

На формування близькосхідної політики адміністрації Б. Обами вплинули, принаймні, кілька наступних суттєвих чинників.

Перший чинник. Б. Обама усвідомлював нагальну потребу держави у відновленні балансу внутрішньої та зовнішньої політики та, відповідно, змістив акценти в своїй політиці на вирішення, насамперед, внутрішніх проблем, які постали перед Сполученими Штатами.

Другий чинник. Інше, порівняно із адміністрацією Дж. Буша-молодшого, бачення ролі Близького Сходу на шкалі зовнішньополітичних пріоритетів США. На думку американського президента, майбутнє Сполучених Штатів Америки буде вирішуватися в Тихоокеанському регіоні та Азії, де концентруються ключові

загрози та виклики для США. А, отже, саме цей регіональний напрямок стає домінуючим в американській зовнішньополітичній практиці. Що стосується близькосхідного регіону, який традиційно був одним із пріоритетів на шкалі зовнішньополітичних інтересів США, то адміністрація Б. Обами визнавала, що регіон Близького Сходу є важливим для Сполучених Штатів, але при цьому вважала, що виклики, які тут існують, становлять лише потенційні загрози для американських життєво важливих інтересів.

Такий принциповий висновок Б. Обами ґрунтувався на переосмисленні американських інтересів та стратегічних пріоритетів США на Близькому Сході в нових глобальних та регіональних геостратегічних реаліях. У період „холодної війни” в американському політичному істеблішменті існувала згода щодо трьох життєво важливих інтересів США на Близькому Сході: 1) протидія встановленню гегемонії Радянського Союзу на Близькому Сході; 2) забезпечення безперебійного постачання нафти з близькосхідного регіону в Сполучені Штати; 3) гарантування безпеки Ізраїлю. Руйнування біполярної структури системи міжнародних відносин в зв'язку з дезінтеграцією Радянського Союзу внесло певні корективи в традиційні інтереси США на Близькому Сході: місце протидії встановленню гегемонії Радянського Союзу на Близькому Сході в вищезгаданій тріаді зайняла протидія міжнародному тероризму та поширенню в близькосхідному регіоні зброї масового знищення, зокрема, ядерної. Окрім того, нині окреслюється стійка тенденція до зменшення залежності США від близькосхідної нафти, значення якої для функціонування американської економіки вже не є критично важливим. А, отже, Вашингтону відкриваються нові можливості для переосмислення підходів до формування своєї стратегії на Близькому Сході, оскільки, як наголосив ще в якості сенатора Дж. Керрі, Сполучені Штати зможуть змінити американську близькосхідну політику в тому випадку, якщо звільнять себе від цієї енергетичної залежності [12, р. 3].

Третій чинник. Б. Обама успадкував від республіканської адміністрації трансформоване регіональне середовище, яке характеризувалося посиленням антиамериканських настроїв в арабських країнах та підвищенням ступеню незалежності дій локальних акторів (зокрема, американських союзників), які в умовах зростання тенденції до становлення багатополярності світу нерідко своїми діями кидали виклик Сполученим Штатам в близькосхідному регіоні.

Особливості близькосхідної політики адміністрації Б. Обами. Відомий український американіст Б. М. Гончар в свій час зазначав, що, оцінюючи американську близькосхідну політику, «варто звернути увагу на три компоненти цієї політики: 1) проголошення політичних намірів та рішень президента; 2) практичне втілення в життя цих намірів та рішень; 3) результати цієї політики та можлива подальша діяльність США» [1, с. 67-68]. *Характерною рисою близькосхідної політики Б. Обами став істотний розрив між його риторикою (проголошення політичних намірів) і практичним втіленням в життя ідей, що проголошуються.* Акцентуючи увагу на цьому явищі, відомий американський політолог, колишній радник президента США З. Бжезінський зазначив, що Б. Обама «... не має стратегії. Він проповідує» [5, р. 303]. Цю точку зору певною мірою поділяють і деякі інші американські та західноєвропейські політологи. Зокрема, М. Лінч (M. Lynch) переконаний, що немає підстав говорити про стратегію президента Б. Обами на Близькому Сході; період його президентства був

позначений висуненням лише низки важливих ініціатив, які (на переконання американського президента) мали на меті захистити серцевинні національні інтереси в регіоні: ядерна програма Ірану; тероризм, ізраїльсько-палестинський конфлікт та війна в Іраку [9, р. 18]. Зазначимо, що на думку У. Міда (W. Mead), ці ініціативи в більшій мірі були спрямовані на підтримку існуючого світового порядку в умовах ревізійністських зусиль з боку, в першу чергу, Китаю та Росії, аніж на вирішення регіональних проблем Близького Сходу [11, р. 73]. Більшість цих ініціатив не були підтримані регіональними союзниками та партнерами США.

Арабські союзники США і після закінчення «холодної війни» оцінюють динаміку розвитку системи регіональних відносин на Близькому Сході в контексті взаємодії регіональних «центрів сили», характер якої визначається, насамперед, силовими параметрами держав. Це сприяло збереженню конфронтаційної логіки мислення, зокрема переконанню, що безпеку існування країни може забезпечити лише наявність відповідного потенціалу сили стримування, важливим елементом якого виступали безпекові гарантії з боку Сполучених Штатів. З іншого боку, як зазначають Р. Меллі (R. Malley) та П. Харлінг (P. Harling), навіть після розпаду Радянського Союзу «Вашингтон все ще розглядає Близький Схід чітко розділеним на два табори: поміркований, проамериканський табір, який необхідно підтримувати, та радикальний, про-іранський, який необхідно стримувати» [10, р. 19]. Такий американський підхід був близьким для арабських союзників Сполучених Штатів, оскільки ґрунтувався на спільному баченні «іранської загрози» як однієї із ключових загроз безпеці в регіоні. З огляду на це активізація зусиль адміністрації Б. Обама щодо переговорів з Іраном щодо його ядерної програми та досягнення відповідної угоди не вписувалася в рамки притаманного арабським союзникам Вашингтону біполярного бачення Близького Сходу і, відповідно, не знайшла необхідної підтримки з їх боку (зокрема, Саудівської Аравії).

Окрім того, поява на Близькому Сході такого антисистемного елемента, як Ісламська держава Іраку та Леванту (ІДІЛ), яка відкидає вестфальські принципи як основу побудови регіонального порядку, істотно трансформувало і суттєво ускладнило структуру відносин в регіоні. ІДІЛ стала викликом як шиїтському Ірану (загостривши міжконфесійні протиріччя по вісі суніти – шиїти), так і власне сунітським правлячим династіям, поставивши під сумнів їх легітимність. На думку А. Кріга (A. Krieg), в умовах зростаючої загрози з боку джихадистів, Іран та його протеже в Іраку – шиїтська міліція – перетворилися на потенційних партнерів США в боротьбі із ІДІЛ [8, р. 97]. Зазначена теза підтверджується і заявами американського президента Б. Обама, який наголосив на тому, що Саудівська Аравія має навчитися співіснувати із Іраном в одному геополітичному просторі [4].

У свою чергу, ізраїльський уряд на чолі із Б. Нетаньяху, який має більш тісні зв'язки із республіканською партією США, охарактеризував досягнення 14 липня 2015 р. угоди щодо ядерної програми Тегерану між шістькою міжнародних посередників (США, Китай, Велика Британія, Франція, Росія, Німеччина) та Іраном як «помилку світового масштабу» [2].

Істотна трансформація близькосхідного середовища поставила адміністрацію Б. Обама перед необхідністю пошуку інших шляхів реалізації стратегічних інтересів в цьому регіоні. На відміну від своїх попередників, *Б. Обама взяв курс на те, щоб не поглиблювати своє залучення до подій на Близькому Сході, намагаючись*

тримати певну дистанцію від соціально-економічних проблем та конфліктів в цьому регіоні. Це знаходило свій вияв і в тому, що офіційний Вашингтон намагався уникнути перед своїми регіональними союзниками зобов'язань, які б передбачали ймовірність прямого воєнного втручання Вашингтону в події на Близькому Сході. В програмних промовах президента США (зокрема, в Каїрському університеті (4 червня 2009 р.) та офіційних документах США (наприклад, Стратегії національної безпеки, затвердженою Б. Обамою в травні 2010 р.) було чітко наголошено на необхідності забезпечення американських національних інтересів в близькосхідному регіоні не за рахунок масованої військової присутності, а за допомогою використання «м'якої сили». Це передбачало, насамперед, активні дипломатичні зусилля Вашингтону та надання американської допомоги країнам регіону. Більшість дослідників американської політики на Близькому Сході схильні акцентувати увагу на тому, що такий підхід Б. Обама має об'єктивне підґрунтя – наявність цілої низки чинників, які обмежували масштабне використання сили адміністрацією Б. Обама. Серед них виокремлюються, зокрема, наступні.

Перший чинник. За відсутності (відповідно до тлумачення адміністрації Б. Обама) безпосередніх загроз життєво важливим інтересам США на Близькому Сході, доцільність застосування американської сили має визначатися оцінкою ризиків, пов'язаних із здійсненням військової акції – як з огляду на її успішність, так і з огляду на її ймовірні наслідки. Попередній досвід свідчить, що рішення адміністрації Дж. Буша-молодшого розпочати в 2003 р. воєнні дії проти Іраку ухвалювалось без ґрунтовної оцінки ризиків і призвело до започаткування негативних з точки зору Вашингтону тенденцій розвитку близькосхідного регіону, наслідком яких стало істотне послаблення позицій США на Близькому Сході. Враховуючи негативні уроки своїх попередників, адміністрація Б. Обама дотримувалася низько ризикованого підходу до конфліктів на Близькому Сході, свідченням чого стала реакція Вашингтону на «арабську весну», яка розпочалася в 2010 р. подіями в Тунісі та згодом в тій чи іншій мірі охопила більшість субрегіонів Близького Сходу. Показовим в цьому сенсі стала позиція президента Б. Обама в процесі формування американської позиції щодо кризи в Лівії.

В умовах настійливих звернень держав-членів ЛАД до Сполучених Штатів з проханнями втрутитися в перебіг подій в Лівії та намірів деяких американських союзників по НАТО застосувати силу проти військ М. Каддафі з метою допомоги повстанцям офіційний Вашингтон постав перед нелегким вибором. Під час засідання Ради національної безпеки (РНБ) США тогочасний держсекретар США Х.Клінтон, постійний представник США в ООН С. Райс, а також деякі інші члени Ради, посилаючись на моральні імперативи, виступили з пропозицією сформувати під егідою США багатонаціональні сили на підтримку дій лівійських повстанців. На противагу цій пропозиції офіційний представник Пентагону виступив проти американського втручання в лівійський конфлікт, аргументуючи свою позицію тим, що США не мають важливих інтересів в Лівії, а взяття на себе будь-яких серйозних зобов'язань як у боротьбі проти М. Каддафі, так і в процесі стабілізації ситуації в посткаддафійській Лівії, втягне США в непрогнозовані події в Лівії, можливо на роки [7, р. 48]. В ході дискусії з приводу того, чи мають США очолити воєнну операцію в Лівії, чи утриматися від будь-яких дій в цьому напрямку президент Б. Обама сформулював принципи, які в подальшому визначали підхід

адміністрації до конфліктів на Близькому Сході, а саме: «ні» наземній операції США; «ні» воєнним діям (на односторонній чи на багатосторонній основі) без забезпечення їх легітимності та наявності значних шансів на успіх операції; а також розподіл дій між США та американськими союзниками. Останнє передбачало, що військові США нададуть авіаційну підтримку, забезпечуючи максимальну точність авіа ударів, та відповідні розвідувальні данні, в той час, як союзники США (які, як наголосив Б.Обама, мають значно більшу зацікавленість у вирішенні конфлікту) повинні взяти на себе головний тягар щодо захисту лівійського цивільного населення та відновлення порядку після закінчення воєнних дій [7, р. 48-49].

Таким чином, був сформульований підхід, який один із радників Б. Обама, охарактеризував терміном «leading from behind». Цю точку зору поділяють і американські політологи, зокрема, А. Кріг, який стверджує, що адміністрація Б. Обама дотримується усталеного «доктринального підходу США до забезпечення безпеки на Близькому Сході», згідно із яким в ситуації, коли загрози в регіоні безпосередньо не зачіпають життєво важливих американських інтересів Сполучені Штати мобілізують партнерів та союзників з метою «розподілу стратегічних та оперативних витрат війни» [8, р. 97]. Цілком однозначним є твердження, що «війна заступників» є «альтернативним засобом встановлення впливу США в регіоні» Близького Сходу [8, р. 98].

Наступним *чинником*, який обмежував можливості президента Б. Обама щодо започаткування масштабних воєнних операцій в близькосхідному регіоні, був внутрішній чинник, а саме негативне ставлення американців до подальшого залучення військових США в конфлікти на Близькому Сході. Дві масштабні воєнні операції США в Іраку та Афганістані, в яких були задіяні більш ніж 2 мільйони американців, і під час яких загинуло понад 6 тис. американців, а 40 тисяч було поранено, коштували американським платникам податків 1,5 млрд. дол. США [6, р. 59].

Третій чинник. Проблемний характер ефективності американської військової присутності в близькосхідному регіоні у тому вигляді, як вона здійснювалася в попередні роки. Збройні сили США мають значний потенціал і значну ефективність у веденні воєнних дій проти ворожих Сполученим Штатам держав, але вони є малоефективними у протистоянні із недержавними військовими формуваннями, які до того ж згуртовані на основі релігійних переконань. Реаліям сучасного Близького Сходу притаманним є процес дифузії сили, яка в значно більшій мірі концентрується навколо не тільки центросилових регіональних держав, але (що уявляється принциповим для адекватного розуміння процесів в регіоні) у недержавних акторів, чисельність яких суттєво зросла, і які відіграють дедалі більш самостійну роль на регіональній арені. В умовах війни за участю недержавних акторів чітка грань між солдатами та цивільними розмивається. Перемога в протистоянні із таким супротивником визначається не ступенем контролю над територією, а, насамперед, масштабами підтримки з боку цивільного населення.

Американські політологи С. Саймон та Дж. Стівенсон (S. Simon, J. Stevenson) вважають, що курс Б. Обама на зведення до мінімуму американського втручання в близькосхідному регіоні вписується в рамки традиції використання Сполученими Штатами сили на Близькому Сході, яка застосовувалась «лише у виняткових

випадках». На їх переконання, «інтервенції Вашингтона після 11 вересня – зокрема, в Ірак, – були аномальними і сформували як в країні, так і в регіоні хибні уявлення щодо «нової норми» американського втручання» [13].

Трансформаційні процеси на Близькому Сході («арабська весна», сирійський конфлікт із стійкою тенденцією до інтернаціоналізації та ускладнення структури, проголошення «Ісламської держави» тощо) поставили Сполучені Штати перед серйозною стратегічною дилемою: потреба в американському лідерстві в регіоні – курс адміністрації Б. Обами на незалучення в події на Близькому Сході. Спроби Вашингтону вирішити цю дилему шляхом розподілу відповідальності із своїми союзниками по НАТО та регіональними партнерами, як засвідчив досвід врегулювання лівійської кризи, зазнали невдачі.

Висновки. Для близькосхідної політики адміністрації Б. Обами був характерний переважно прагматичний реактивний підхід, який передбачав ситуаційні відповіді на виклики, що поставали перед США. Більш того, реагування США на події в близькосхідному регіоні відбувалося в більшій мірі в контексті використання «м'якої сили», що, відповідно, і зумовило вибір необхідних зовнішньополітичних інструментів. В той же час, стабілізація Близького Сходу, як свідчить історичний досвід, завжди відбувалася за участю позарегіональних держав. У цьому контексті близькосхідна політика адміністрації Б. Обами сприймається американськими регіональними союзниками та партнерами як процес «залишення» Сполученими Штатами Близького Сходу і стимулює їх до пошуку нової конфігурації зв'язків як на регіональному, так і на глобальному рівні з метою стабілізації Близького Сходу.

Література

1. Гончар Б. М. Вашингтон і палестино-ізраїльський конфлікт: політика Барака Обами / Б. М. Гончар // Актуальні проблеми новітньої історії зарубіжних країн (до 105-ї річниці з дня народження д.і.н., проф. В. Я.Тарасенка та 20-річчя встановлення дипломатичних відносин між Україною та Державою Ізраїль). – Зб. наук. праць. – К.: Логос, 2013. – С.67-68.
2. Демішева М. Ядерна угода з Іраном: перемога міжнародної дипломатії чи чергова помилка? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iac.org.ua/yaderna-ugoda-z-iranom-peremoga-mizhnarodnoyi-diplomatiyi-chi-cherгова-pomilka/>
3. Киссинджер Г. Мировой порядок / Г. Киссинджер. – Москва: АТС, 2015. – 512 с.
4. Саудовской Аравии пора научиться уживаться в одном регионе с Ираном – Обама [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nabat.in.ua/stat/saudovskoj-aravii-pora-nauchitsya-uzhivatsya-v-odnom-regione-s-iranom-obama/>
5. Gerges F. A. The Obama approach to the Middle East: the end of America's moment? / F. A. Gerges // International Affairs. – 2013. – №89 (2). – P. 299-323.
6. Haass R. N. The Irony of American Strategy. Putting the Middle East in Proper Perspective / R. N. Haass // Foreign Affairs. – May/June 2013. – Vol. 92. – № 3. – P. 57-67.
7. Kaplan F. Obama's Way. The President in Practice / F. Kaplan // Foreign Affairs. – January/February 2016. – Vol. 95. - №1. – P.46-63.
8. Krieg A. Externalizing the burden of war: the Obama Doctrine and US foreign policy in the Middle East / A. Krieg // International Affairs. – 2016. – № 92 (1). – P. 97-113.
9. Lynch M. Obama and the Middle East. Rightsizing the U.S. Role / M. Lynch // Foreign Affairs. – September/October 2015. – Vol. 94. – № 5. – P. 18-27.
10. Malley R., Harling P. Beyond Moderates and Militants. How Obama Can Chart a New Course in the Middle East / R. Malley, P. Harling // Foreign Affairs. – September/October 2010. – Vol. 89. – № 5. – P. 18-29.
11. Mead W. The Return of Geopolitics. The Revenge of the Revisionist Powers / W. R. Mead // Foreign Affairs. – May/June 2014. – Vol. 93. – № 3. – P. 69-79.

12. Popular Uprising in the Middle East: The Implications for U.S. Policy. Hearings before the Committee on Foreign Relations United States Senate One Hundred Twelfth Congress 1st Session, March 17, 2011. – Washington: U.S. Government Printing Office, 2011. – 39 p.

13. Simon S., Stevenson J. The End of Pax Americana. Why Washington's Middle East Pullback Makes Sense / S. Simon, J. Stevenson // Foreign Affairs. – November/December 2015. – Vol. 94. – № 6. – P. 2-10.

Надійшла до редколегії 07.09.2016

Yuriy Skorokhod, Doctor of Political Science, Professor, Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

MIDDLE EAST FOREIGN POLICY OF THE BARACK OBAMA ADMINISTRATION

***Annotation.** The article deals with the US policy in the Middle East under President Obama and the factors that influenced Washington's Middle East policy in terms of the transformation of the regional environment. The main focus is on detection and investigation of features of Obama's administration Middle East policy. The factors that led to the transformation of US policy in the region, especially during the Obama administration and the consequences that will further weaken the US position in the Middle East are analyzed. The reweaving of American interests and strategic priorities of the United States in the Middle East in the new global and regional geo-strategic realities are described. The attention is focused on fact that the feature of Obama Middle East policy is that there appeared a significant gap between its rhetoric (declaration of political intent) and practical implementation of the ideas proclaimed. Internal factors affecting the determination of the Middle East policy Obama administration, including negative attitudes of Americans to further US military involvement in the conflict in the Middle East are characterized. The article determines that the Obama's administration Middle East policy can be characterized as mainly reactive pragmatic approach, which included situational responses to the challenges that faced the United States.*

Keywords: the USA, the Middle East, the B. Obama administration.

УДК 327.56(73)045

Наталія Слободян,
кандидат історичних наук,
Національний Центр Стратегічних Досліджень
(Варшава, Республіка Польща).

ЕНЕРГЕТИЧНИЙ ЧИННИК ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ США В ПЕРСЬКІЙ ЗАТОЦІ

***Анотація.** Досліджено значення енергетичного фактору в системі забезпечення життєво важливих інтересів США. Визначено роль держав регіону Перської затоки в енергетичній політиці Сполучених Штатів та визначено особливе значення поствоєнного Іраку щодо забезпечення енергетичної безпеки Америки. Розглянуто зміст енергетичного чинника як інструменту зовнішньої політики, що належать до категорії «жорсткої сили». Вивчено інструменти політичної та економічної взаємодії США і країн Перської затоки. Детально аналізуються енергетичні стратегії Сполучених Штатів, в рамках яких комплексно вивчені механізми протидії енергетичній залежності, використання превентивних механізмів кризис – менеджменту в енергетичній політиці. Виокремлені політичні інструменти забезпечення безпеки поставок нафти державами-партнерами з Перської затоки. Розкрита роль закону США «Акт проти картелів, що виробляють та експортують нафту» як політичного інструменту у забезпеченні нафтової безпеки держави. Доведено, що в умовах високої залежності економічної системи США від вартості енергоносіїв на світовому ринку нафтовий чинник виступав домінуючим фактором антиіракської компанії 2003 р. Показано значення для внутрішньополітичної стабільності Іраку Законопроекту про нафту, який мав на меті максимально сприяти*